

ВАЙЦЯХОВІЧ А.В. (Мінск)
**АСАБЛІВАСІЦІ ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА КУРГАННАГА МОГІЛЬНІКА БІРУЛІ
 (ПАРЭЧЧА) ДОКШЫЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛ.**

Курганнымогільнік размешчаны на высокім беразе возера Медзазол недалёка ад в. Бірулі. У ім, на сёнейшні дзень, налічаецца 115 круглых у плане і падоўжаных курганаў (Мал. 1). На могільніку сустракаюцца насыпы даволі значных памераў $16 \times 8 \times 2$ м, альбо дыяметрам 15 м і вышынёй да $3,5$ м. Ёсць зусім маленькія дыяметр якіх не перавышае 3 м, а вышыня $0,2$ м. Аднак асноўная колькасць курганаў мае дыяметр $6-8$ м і вышыню $1-1,5$ м.

У першынне могільнік пачалі даследаваць у 1938 – 1939 гг. супрацоўнікі кафедры археалогіі Віленскага ўніверсітэта А. Цэгак-Галубовіч і У Галубовіч. На помніку, які размяшчаўся на тэрыторыі маёнтка “Парэчча”, Галубовічам было раскопана 13 насыпай з трупасталенім праведзеным на баку ад месца пахавання і трупапалажэннем на ўзоруні гарызонта і ў падкурганных ямах [20, с. 178–203].

У 1971 помнік абследаваў А.Р. Мірафанаў які налічыў тады 130 насыпай [9, с. 245].

У 2005–2006 гг археалагічныя працы тут праводзіў аўтар. За гэты тэрмін было даследавана 8 курганаў.

Курган № 32.

Памеры па лініі поўнач – поўдзень 8 м, заход – усход $7,7$ м. Вышыня $1,2$ м (Мал. 2). У цэнтры пад дзірваном выяўлена яма глыбінёй да $0,38$ м запоўненая чорнай зямлёй з вугольчыкамі і попелам. На адлегласці $0,8$ м на ўсход ад цэнтра кургана, пад дзірваном, зафіксавана другая яма авальной формы $0,8 \times 0,6$ м, глыбінёй да $0,4$ м. У яме быў шэры пясок. На дне знойдзены перапаленія косткі чалавека (200 гр.), маленькія фрагменты спаражнелага вырабу з жалеза, магчыма ножыка, і фрагменты ляпнога начыння. Усяго сабрана 8 фрагментаў сценак (Мал. 3. 3) і 2 фрагменты донца (Мал. 3. 2). Таушчыня сценкі да 1 см, донца $1,5$ см. Колер фрагментаў чырвоны, у глыні дададзена шмат жарсткіх, абпал не якастны. Дыяметр донца складаў каля 12 см.

На глыбіні $0,8$ м, у цэнтры кургана выяўлена невялікая вугальнай праслойка. На мацерыку назіраўся попельны слой з вельмі дробным вуголлем, яго дыяметр 6 м, магутнасць складала $0,1-0,18$ м. У паўночнай частцы слой пагаўшчыўся да $0,3$ м. У самым цэнтры знойдзены 2 абарэлья плашкі вертыкальна ўкопаныя ў мацерык на 15 см, вакол іх назіралася шмат вуголля. Плашкі, даўжыня якіх была каля $0,4$ м, архентаваны з паўночнага заходу на паўднёвы ўсход.

У паўночна – усходнім сектары на адлегласці $1,6$ м ад цэнтра зафіксаваны стос складзены з 23 камянёў

памерамі $20-30$ см. Камяні размяшчаліся на 5 см вышэй попельнага слоя на праслойцы з жоутага пяску. Паміж камянёў нічога не было.

На адлегласці каля $0,7$ м на заход ад стоса, на мацерыку, знойдзены 2 фрагменты сценак (Мал. 3. 4) і 1 фрагмент венца (Мал. 3. 1) ляпнога гаршчка. Па структуры яны былі падобныя на фрагменты з ямы, аднак на ўнутранім баку першых прысутнічалі сляды чорнага нагару. Падобная форма і структура харацтэрна для посуду культуры смаленска – полацкіх доўгіх курганаў [7, с. 84].

У паўднёва – заходнім сектары выяўлены 2 невялікія мацерыковыя ямкі на адлегласці $0,4$ м ад другой. Дыяметр I ямы $0,2$ м, глыбіня $0,1$ м; памеры II – $0,3$ х $0,2$ м, глыбіня $0,2$ м, яны былы запоўнены дробным вуголлем і попелам.

Курган № 40.

Памер па лініі поўнач – поўдзень $3,54$ м, заход – усход $3,85$ м. Вышыня $0,8$ м (Мал. 3). Курган складаўся з сутлінкі і шэрэй глебы па краях.

На глыбіні $0,6-0,7$ м ад цэнтра кургана пачыналася прырывістая попельная праслойка магутнасцю $0,05-0,1$ м. Праслойка апускалася да ўзоруні мацерыка, дзе стварала невыразныя контуры магільнай ямы архентаванай з заходу на ўсход. Памеры ямы: $2 \times 0,93$ м. Глыбіня ў заходній частцы $0,4$ м, ва ўсходній $0,5$ м.

Пад час выбаркі ямы на глыбіні $1,1$ м ад вяршыні кургана, ў заходній яе частцы, выяўлены 3 камяні памерам $0,2-0,3$ м, якія знаходзіліся на адной лініі архентаванай з паўднёвага заходу на паўночны ўсход, прычым плоскі сярэдні камень быў укананы вертыкальна, а пад ўсходнім фіксавалася дробнае вуголле. Даўжыня лініі камянёў 1 м.

На дне выяўлены шкілет жанчыны архентаваны галавой на паўночны заход (аз. 295°). Агульная даўжыня шкілета $1,5$ м. Чэррап ляжаў на баку тварам на паўднёвага захода, ніжняя сківіца трохі адсунута на поўнач. Рукі выцягнуты ўздоўж тулава. Фалангі пальцаў правай рукі размяшчаліся пад газавай косткай, фалангі левай ляжаці на сцягне. На тазавых касцях знойдзены маленькія рэбрышкі, фрагменты чэрапа і трубчатых касцей. Магчыма жанчына была цяжарная?

Налобнай костцы пахаванай назіраліся сляды зялёной паціны ад венчыка. Захавалася толькі адна бронзавая бляшка авальной формы з выявай свастыкі (Мал. 12. 1). Падобны матыв арнамента накладак ад венчыкаў вядомы з раскопак каменных магіл каля в. Кукулі Воранаўскага р – на Гродненскай вобл., дзе

ВАЙЦЯХОВІЧ А.В. АСАБЛІВАСІЦІ ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА...

пахаванне датуецца канцом XII – пачаткам XIII стст. [10, с. 141].

На правым сцягне і калене ляжалі 2 камяні, ніжэй калена на голені левай ногі быў ящэ адзін, 2 камяні ляжалі паміж голеняй, і ящэ адзін з вонкавага боку левага сцягна.

На левай рукоі прасочваліся сляды спаражнелай драўлянай плашкі даўжынёй 45 см, шырынёй 5 см. Яна пачыналася каля тазавай косткі і скончвалася каля пляча. За чэррапам так сама назіраліся сляды падобнай плашкі даўжынёй 25 см. Над самім пахаваннем фіксаваўся слой драўлянага тлену. Відавочна што нябожчыца знаходзілася ў труне, альбо пахаванне мела драўляную аблкладку.

Курган № 42.

Памеры па лініі поўнач – поўдзень $5,5$ м, заход – усход $4,8$ м. Вышыня 1 м (Мал. 4).

На глыбіні $0,7$ м ад цэнтра насыпі зафіксавана попельная праслойка. Яе памеры: па лініі поўнач – поўдзень $2,45$ м, заход – усход $3,2$ м, таушчыня $0,8-0,15$ м. На гэтым узоруні, у паўднёва – усходнім сектары знойдзена каменія вымастка з 8 камянёў памерам $0,08-0,2$ м, укладзеных у рад. Канструкцыя была архентавана з паўночнага захода на паўднёвы ўсход (азімут 330°). З паўднёва – заходняга краю вымасткі знаходзіўся адзін вялікі плоскі камень ($40 \times 30 \times 15$ см), які стаяў вертыкальна.

У гэтым жа сектары, на глыбіні $0,6$ м каля паўднёвой броуку, па за межамі попельной праслойкі была абгарэлая плашкі даўжынёй $0,6$ м (азімут 320°).

У паўночна – заходнім сектары па ўскрайку кургана, на глыбіні $0,7$ м выяўлена невялікае вогнішча з буйным вуголлем, яго дыяметр складаў каля $0,5$ м, зямля пад вогнішчам аблалена.

Пад насыпам, у паўднёва – заходнім сектары, на мацерыку, знойдзена кръжападобная каменія канструкцыя архентаваная з паўднёвага заходу на паўночны ўсход (азімут 250°). Яе памеры $2,6 \times 2$ м. Канструкцыя складаўся з 26 камянёў розных памераў ад $0,08$ да $0,5$ м. Некаторыя былі ўмацаваны глиняй. Шчыліны паміж суседнімі валунамі былі запоўнены жвірам і дробным каменем.

Курган № 44.

Памеры па лініі поўнач – поўдзень $4,65$ м, заход – усход 5 м. Вышыня $1,1$ м (Мал. 5). З чатырох бакоў свету вакол насыпі назіраліся ямападобныя ровікі глыбінёй да $0,3$ м. На дне фіксаваўся праслойкі пяску з дробным вуголлем, магутнасцю да $0,05$ м, вышэй быў гумусіраваны слой.

Пад дзірваном пачынаўся слой белага пяску перамешчаны з вугольчыкамі і попелам. У паўднёвым

сектары, бліжэй да края насыпі слой смяняўся чорнай перакопанай зямлёй. Жоўты пясок прасочваўся да глыбіні $0,56$ м дзе прырываўся попельнай праслойкай таўпічынёй да $0,05-0,08$ м. На гэтай праслойцы, на адлегласці $0,3$ м. ад цэнтра насыпі на поўдзень знойдзена спаражнела дзіцяча пахаванне (I) галавой архентаванае на заход. Захаваліся часткі чэрапа, таза і сцягна. Агульная даўжыня фрагментаў $0,5$ м. Ніжэй попельнай праслойцы курган складаўся з сутлінкі, прычым у самым цэнтры каля мацерыка, назіраліся ўключэнні чырвонай глыны.

У паўднёва – усходнім сектары была выяўлена частка ящэ аднаго дзіцячага пахавання (II). Знойдзены спаражнелы шкілет дзяцінкі зверху засыпаны попелам і вуголлем. Парэшткі знаходзіліся ў выцягнутым становішчы на спине, галавой на заход. Левая рука выцягнута ўздоўж тулава, левая нога крыху согнутая ў калене. Правая рука і нога не захаваліся. Агульная даўжыня фрагментаў складаў $0,7$ м. На левай руце шкілета знойдзены плоскі ў сячэнні бронзавы бранзалет з заходзячымі звужанымі канцамі. Дыяметр бранзалета 33 мм, шырыня 7 мм (Мал. 11. 1). Зверху бранзалета захаваліся фрагменты вонкавага бранзалета з ільнянай тканінай і скury ў форме рукава. З правага боку на адлегласці 10 см ад шкілета знойдзены другі бронзавы плоскі бранзалет са звужанымі разомкнутымі канцамі. Яго дыяметр 38 мм, шырыня 12 см. З вонкавага боку бранзалет аздоблены арнаментам у выглядзе чатырох кропак размешчаных ромбамі і трохвугольнікамі з трима кропкамі ўнутры (Мал. 11. 2). Гэты бранзалет зроблены з большага па дыяметру (з дарослага), так як канцы ў яго абразаны. Каля бранзалета былі выяўлены невялікія фрагменты скury. Падобныя бранзалеты пачынаюць сустракацца з X ст, але найбольш папыраны яны быті ў XII – пачатку XIII стст [13, с. 103].

На глыбіні $0,8$ м зафіксавана прырывістая попельна – вугальнай праслойка дыяметрам $3,2$ м, таушчынёй $0,08-0,1$ м. На ёй з заходняга і ўсходняга бакоў знойдзены дзве сваеасабовыя сцянкі складзены з камянёў памерамі $0,1-0,5$ м. Яны быті архентаваныя па лініі поўнач – поўдзень. Заходняя складзены з 4 валунамі і мела даўжыню $0,9$ м, усходняя з 8 і яе даўжыня складала каля 1 м. Як высітлілася пазней гэтыя сцянкі супадалі з усходнім і заходнім межамі мацерыковай магільнай ямы.

На ўзоруні попельна – вугальнага слоя знойдзена абарэлья плашкі памерам $0,4 \times 0,05$ м архентаваная з паўднёвага заходу на паўночны ўсход, а ў паўднёвой палове 2 камяні.

На мацерыку фіксавалася вельмі тонкая праслойка гумусу, якая праразалася магільнай ямай архентаванай

з заходу на ўсход. Зверху яма была засыпана буйным вуголлем. Даўжыня ямы 2,6 м, шырыня 1,2 м, глыбіня 0,5 м. На дне выяўлена пахаванне мужчыны, вакол якога назіраўся россып вуголя. Шкілет знаходзіўся на спіне, у выцягнутым стане галавой арыентаваны на заход, тварам на поўнач. Рот адкрыты, зубы моцна сцёртыя. Правая рука выцягнута ўздоўж тулава, левая сагнутая ў локці, кісць ляжыць на жывате, фалангі знаходзіліся паміж тазавай косткай і правай рукой. Ногі прама. Агульная даўжыня шкілету 1,84 м. Ніякага інвентару нязнойдзена.

Пахаванне ў яме і на мацерыку можна лічыць адначасовым. Пахаванне дзіцяці ў насыпі—упускное, прычым спачатку была знята частка вяршыні кургана, выпаденія пляцоўка, а затым пасля пахавання курган быў дасыпаны зноў.

Курган № 55.

Памеры па лініі поўнач—поўдзень 5,4 м, заход—усход 5,2 м. Вышыня 1,1 м (Мал. 6).

На глыбіні 1 м прасочвалася попельная праслойка памерамі па лініі поўнач—поўдзень 4,5 м, заход—усход 4,05 м, магутнасць да 0,1 м. У цэнтры праслойка прырывалася і стварала контуры авальнаі магільнаі ямы з нахіленымі сценкамі, арыентаванай з захода на ўсход. Памеры ямы 2,2 х 1 м, глыбіня 0,25 м. На дне выяўлена пахаване маладой жанчыны (па вызначэнню Л. І. Салівон), галавой арыентавана на заход. Шкілет ляжыць на спіне, у выцягнутым стане, ногі прама. Чэрап разгорнуты тварам на поўнач. Левая рука выцягнута ўздоўж тулава, фалангі пальцаў не захаваліся. Левая сагнутая ў локці, кісць на тазавай кости, фалангі пальцаў прама. Фалангі пальцаў ног не захаваліся. Даўжыня шкілету 1,75 м.

На правай тазавай кости знойдзена бронзавая арнаментаваная спражка з лірападобнай рамкай (Мал. 11.3). Аналагічная спражка была знойдзена Галубовічамі ў кургане № 9 (згодна нумерацыі Галубовіча), з пахаваннем мужчыны ў яме [20, с. 183]. Падобная спражка маюць дату XI—XII стст [15, с. 78; 2, с. 250]. У кургане знойдзена неалітъгчная крэмлявная пласцінка патрапіўшая ў насып разам з пяском.

Курган № 101.

Дыяметр 5,8 м, вышыня 1,2 м. З заходу да кургана прымыкаў ямападобны ровік глыбінёй да 0,4 м. З усходняга і паўднёва—захдняга бакоў прастора калія насыпа перакапана глыбокімі ямамі, дзе з якіх закранаюць сам курган (Мал. 8). Для вывучэння структуры насыпа які складаўся з супінку па лініях поўнач—поўдзень і заход—усход былі пакінуты броўкі шырынёй 0,5 м.

На розных узорынях у насыпу трапляліся асобныя камяні. Па краях кургана назіраўся слой шэрай глебы, які пачынаўся ад паверхні і зникаў на ўзоруні попельной праслойцы. У паўднёва—заходнім сектары, крыху выпадэй мацерыка знойдзены невялікі фрагмент сценкі ганчарнага посуду.

Курган № 78.

Дыяметр 7,2 м, вышыня 1,65 м (Мал. 7). Вакол кургана назіраліся 4 ямападобныя ровікі арыентаваныя па баках свету, акрамя заходняга які быў ссунуты на поўнач. Глыбіня ровікаў дасягала 0,5 м, на дне прасочвалася праслойкі пяску перамешанага з вуголлем, іх магутнасць дасягала 0,1—0,15 м.

У цэнтральнай частцы насыпа, пачынаючы з вяршыні, на розных узорынях сустракаліся валуны памерам 0,2—0,5 м.

На глыбіні 0,9 м у паўночна—заходнім сектары знойдзены маленькая фрагменты моцна каразіраванага

жалезнага вырабу, верагодна ножыка, якія рассыпаліся ў руках.

Калія мацерыка на глыбіні 1,4 м выяўлен попельны прырываўствы слой. Яго памеры па лініі поўнач—поўдзень 4,8 м, заход—усход 4,4 м, таўшчыня 0,1 м, па краях да 0,2 м. У цэнтры на мацерыку назіраліся сляды попелу.

Пад насыпам знаходзілася магільная яма авальнаі формы арыентаваная з заходу на ўсход. Яго памеры 2,4 х 1,2 м, глыбіня 0,5 м.

На дне ямы знойдзена мужчынскае пахаванне. Шкілет дарослага чалавека ляжыць у выцягнутым стане, на спіне, галавой на заход. Чэрап разгорнуты тварам на поўдзень. Рот адкрыты. Правая рука была выцягнута ўздоўж тулава, фалангі пальцаў не захаваліся. Левая сагнутая ў локці, кісць на тазавай кости, фалангі пальцаў прама. Фалангі пальцаў ног не захаваліся. Даўжыня шкілету 1,75 м.

На правай тазавай кости знойдзена бронзавая арнаментаваная спражка з лірападобнай рамкай (Мал. 11.3). Аналагічная спражка была знойдзена Галубовічамі ў кургане № 9 (згодна нумерацыі Галубовіча), з пахаваннем мужчыны ў яме [20, с. 183]. Падобная спражка маюць дату XI—XII стст [15, с. 78; 2, с. 250]. У кургане знойдзена неалітъгчная крэмлявная пласцінка патрапіўшая ў насып разам з пяском.

На розных узорынях у насыпу трапляліся асобныя камяні. Па краях кургана назіраўся слой шэрай глебы, які пачынаўся ад паверхні і зникаў на ўзоруні попельной праслойцы. У паўднёва—заходнім сектары, крыху выпадэй мацерыка знойдзены невялікі фрагмент сценкі ганчарнага посуду.

Адразу пад дзірваном у цэнтры насыпа ў пяску пачалі трапляцца перапаленныя косці. Было выяўлене пахаванне якое ўяўляла сабой авальную пляму кальцыніраваных касцей з нязначнай колькасцю дробнага вуголля. Яго памеры па лініі поўнач—поўдзень 2,4 м, заход—усход 1,85 м. Наібольшая таўшчыня 0,3 м назіралася ў цэнтральнай частцы. Складаецца ўражанне што пахаванне было размешчана ў невялікім пальбленні на вяршыні кургана і прысыпана пяском. У выпіку аглыўвання насыпа пальбленне часткова знікліравалася, асабліва ў паўночна—заходнім сектары.

Паміж костак былі знойдзены речы, якія канцэнтраваліся ў паўночна—заходнім і паўднёвай частках пахавання. У паўднёва—заходнім частцы на глыбіні 0,2 м знойдзены 4 фрагменты ад 2 бронзавых серпападобных скроневых кольцаў аздобленых

ВАЙЦЯХОВІЧ А.В. АСАБЛІВАСЦІ ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА...

насечкамі і выпуклым паяском (Мал. 12. 2. а, б). Паміж фрагментамі ляжаў маленькі ножык з абламаным насадам. Яго памеры: даўжыня 7 см, лязо 4,5 см, таўшчыня спінкі 4 мм (Мал. 12. 11). Адудзяняня агня ножык пакрыўся чырвонай акалінай. На глыбіні 0,2—0,3 м знойдзены 3 бронзавыя грушападобныя бразготкі з кръжаладобным проразам (Мал. 12. 8—10), якія былі амаль не крануты агнём. Дзве з іх былі аздоблены насычкамі. Усе бразготкі брынчаць. Гэтыя аздобы датуюцца канцом X—пачаткам XII стст [11, с. 36]. На адлегласці 0,4 м ад цэнтра кургана на поўнач ад заходніх броўкі, на глыбіні 0,2 м, знойдзены развал ляпнога гаршчка які быў значна папісаны агнём. Было сабрана 12 фрагментаў, на некаторых, у тым ліку на донцы, меліся сляды распіленаага каліяровага шкла ад чорных пацерак з вочкамі. Гаршчок меў наступныя памеры: дыяметр венца 11,5 см, донца 7,5 см, вышыня прыкладна 12 см. У гаршчка было адагнутае вонкі венца і вылучынія ў верхней частцы плечынкі (Мал. 13). Калія яго ляжалі два фрагменты дэфарміраванай агнём бронзавай трохдрагавай вітой шыйнай грыўні, адзін з фрагментаў быў спілёнены са зліткам белага металу, магчыма на грыўні была падвеска (Мал. 14. 1. а, б). Яшчэ адзін, не крануты агнём фрагмент грыўні з пяціліней на канцы знойдзены на глыбіні 0,26 м ва ўсходніх броўкі на адлегласці 0,4 м на ўсход ад цэнтра кургана (Мал. 14. 1. в). Грыўні гэтага тыпу быў пушыць у XI ст. [8, с. 66]. У паўночнаі заходніх і цэнтральных частках пахавання на глыбіні 0,2—0,3 м сустракаліся фрагменты бронзавых спіральных пранізак—4 адзінкі (Мал. 12. 7. а—г), і аплаўленыя шклянныя пацеркі: 3 аплаўленыя чорныя пацеркі з вочкамі (Мал. 12. 3. а—в) і адзін фрагмент падобнай; 2 жоўтыя лімонападобныя пацеркі з чырвонымі палоскамі (Мал. 12. 4. а, б); 1 падобная белая з чорнымі палоскамі (Мал. 12. 5); 1 чырвоная аплаўленая рубчатая (Мал. 12. 6.); 3 сінія аплаўленыя зонныя пацеркі (Мал. 12. 7. а—в). Акрамя сабрана 10 зліткаў шкла чорнага колеру, некаторыя спілёнены з касцямі. Адзначаныя пацеркі быўши широка распіленаыя ў X—пач. XI стст [14, с. 171; 19, с. 168—175].

У паўднёвай частцы пахавання на адлегласці 0,55 м ад цэнтра насыпа зафіксавана тонкая попельная праслойка таўшчынёй 2 см. Яго памеры па лініі поўнач—поўдзень 2,8 м, заход—усход 2,4 м. На ёй на адлегласці 0,8 м ад цэнтра на ўсход, у невялікім паглыбленні, да 10 см глыбінёй выяўлена вяліка кучка кальцыніраваных костак разам з дробным вуголлем. Агульная вага костак 5,3 кг. Кучка мела авальную форму выцягнутую з поўначы на поўдзень і мела памеры 1 x 0,55 м. Наібольшая магутнасць кучы амаль 20 см назіралася ў паўднёвай частцы дзе канцэнтравалася асноўная колькасць рэчаў.

Калія паўднёва—захдняга края пахавання паміж костак быўши знойдзены фрагменты глінянага начыння, які склаліся ў невялікі ляпны слабапрафіляваны гаршчок

фрагмент асялка (Мал. 14. 4). У адлегласці 10 см на заход ад гаршчка, на глыбіні 0,4 м была каразіраваная прамакутнія жалезнага спражка з рухомым язычком (Мал. 14. 2). Яго памеры: 5,5 x 6,3 см, даўжыня язычка 7,5 см, шырыня рамкі 0,7—11 мм. Падобная вялікая спражка знойдзена ў кургане № 23 могільніка Рудня [18, с. 122]. Калія паўднёвага краю пахавання на глыбіні 0,26 м, пад пнём, знойдзены 2 фрагменты бронзавай падковападобнай несапраўдна вітой фібулы круглага сячэння. Захаваўся адзін яе спіральны канец (Мал. 14. 3). Дыяметр фібулы быў прыкладна кал 5,5 см, сячэнне 4 мм. Такі фібулы сустракаліся ў Ноўгарадзе ў слаях X—XII стст [13, с. 86].

Акрамя гэтага ў паўднёва—захдняй частцы было сабрана 10 зліткаў спілёнай бронзы і белага металу.

Агульная вага касцей склала 3 кг. Па вызначэнню м.н.с. Іншыя патаўшчэнні ГАІ НАН Беларусі А.А. Разлуцкай у пахаванні акрамя парэшткаў чалавека прысутнічалі косці жывёлы: куніцы, воўка, касулі, свіні, авечкі, акрамя таго выяўлены 1 фр. лускі рыбы і аблапеная косьць галавы рыбы(?)

На ўзоруні мацерыка быў выяўлены прырываўствы попельна—вугалыні слой. Яго памеры па лініі поўнач—поўдзень 3,2 м, заход—усход 3,5 м, таўшчыня да 0,1 м. Пад слоем, на мацерыку, калія заходніх броўкі знойдзена моцна каразіраваная жалезнага рэчі сстраціўшага сваю форму.

Мяркуючы па інвентару і яго размяшчэнню ў кургане пахаваны два чалавека—мужчына ў паўднёвой —захдній. Пахаванні адначасовыя.

Курган № 112.

Дыяметр насыпа 6 м, вышыня 1 м. (Мал. 9). 3 паўночнаі заходніх і цэнтральных частках пахавання на глыбіні 0,2—0,3 м сустракаліся фрагменты бронзавых спіральных пранізак—4 адзінкі (Мал. 12. 7. а—г), і аплаўленыя шклянныя пацеркі: 3 аплаўленыя чорныя пацеркі з вочкамі (Мал. 12. 3. а—в) і адзін фрагмент падобнай; 2 жоўтыя лімонападобныя пацеркі з чырвонымі палоскамі (Мал. 12. 4. а, б); 1 падобная белая з чорнымі палоскамі (Мал. 12. 5); 1 чырвоная аплаўленая рубчатая (Мал. 12. 6.); 3 сінія аплаўленыя зонныя пацеркі (Мал. 12. 7. а—в). Акрамя сабрана 10 зліткаў шкла чорнага колеру, некаторыя спілёнены з касцямі. Адзначаныя пацеркі быўши широка распіленаыя ў X—пач. XI стст [14, с. 171; 19, с. 168—175].

На глыбіні 0,4 м ад цэнтра насыпа зафіксавана тонкая попельная праслойка таўшчынёй 2 см. Яго памеры па лініі поўнач—поўдзень 2,8 м, заход—усход 2,4 м. На ёй на адлегласці 0,8 м ад цэнтра на ўсход, у невялікім паглыбленні, да 10 см глыбінёй выяўлена вяліка кучка кальцыніраваных костак разам з дробным вуголлем. Агульная вага костак 5,3 кг. Кучка мела авальную форму выцягнутую з поўначы на поўдзень і мела памеры 1 x 0,55 м. Наібольшая магутнасць кучы амаль 20 см назіралася ў паўднёвай частцы дзе канцэнтравалася асноўная колькасць рэчаў.

Калія паўднёва—захдняга края пахавання паміж костак быўши знойдзены фрагменты глінянага начыння, які склаліся ў невялікі ляпны слабапрафіляваны гаршчок

з крыху адагнутым вонкі венцам і наіболышым панырэннем тулава ў верхній частцы тулава (Мал. 16). Донца гаршчка тоўстаем масіўнае са слядамі пяшчанай падсыпды з вонку. Памеры: дыяметр венца 10 см, донца 8 см, вышыня 10 см. У глыняна масу чырвона-шэрага колеру была дамешана жарства. Гаршчок не быў у агні.

Акрамя гэтага ў паўднёвой частцы знойдзены рэчы са слядамі ўздзеяння агнію: шкляныя аплайлённыя пацеркі, якія сустракаліся па ўсёй плошчы пахавання. Паміж імі: адна црэлая і 15 фрагментаў чорных шкляных пацерак з вочкамі сіняга, жоўтага і чырвонага колераў (Мал. 17.1, а – р; 2). Траплялася так сама шмат чорнага сплаўленага цыкла ад падобных пацерак. Усяго пацерак з вочкамі ў складзе караліў было 40 – 50; 2 двайнія (Мал. 14. 4. а, б) і 5 адзінавых (Мал. 17. 5. а – г) сінях шкляных пацерак; 2 вялікія жоўтая шклянная кальцаўкі пацеркі (Мал. 17. 3. а, б); знойдзена 21 жоўтая шклянная двайная пацерака розных форм і ступені захаванасці (Мал. 17.6. а – х); 29 адзінак жоўтых шкляных лімонападобных пацерак, паловак двайных і бісіру (Мал. 17. 7. а – у). Апрача црэлаў сабрана 125 адзінак сплаўленых у зліткі, монда дэфармаваных пацерак усіх выпадкаў пералічаных відаў. Падобны набор пацерак, як і ў пагрэднім кургане бытаваў у X – пачатку XI стст [14, с. 171; 19, с. 168–169].

Тут жа знойдзены наступныя рэчы: бронзавая арнаментаваная трапецыяпадобная падвеска на спіральнім калечкі, да ўнутранняга боку якой прыліпла аплайлённая жоўтая шклянная пацерка (Мал. 18.2); пярсцёнкі шырокасярэдзіны са слядамі арнамента (Мал. 18. 4); пярсцёнкі шырокасярэдзіны «усасы» з заходзячымі канцамі аздоблены арнаментам ««воўчы зуб»» (Мал. 18. 3). Пярсцёнкі такой формы маюць шырокія храналагічныя рамкі др. пал. X–XIII стст [13, с. 129–130]. Акрамя гэтага выяўлены 4 грушападобныя бразоткі з крыжападобным проразам. Адна бронзавая бразотка мела круглое адтуліну ў верхній частцы і шарык унутры (Мал. 18. 5), яшчэ дзве бронзавыя захаваліся фрагментарна (Мал. 18. 6–7), і яшчэ адна, монда дэфармаваная, быта зроблена з белага металу (Мал. 18. 8); стальная іголка з вушкам (Мал. 18. 1); 3 пярсцёнкападобныя скроневыя кольцы дзве якіх сплаўліся разам (Мал. 18. 14, 15); 2 бронзавыя вушкі і абойміцы з закліпкамі (Мал. 18. 22–24); фрагмент бронзавага вырабу ў выпадзе края венчыка які быў каля 10 см у дыяметры, арнаментаваны супольнай сеткай і цыркульным арнаментам (магчыма край манжэтападобнага бранзалета, падобнага на знойдзеныя на могільніку Укля [5, с. 19] (Мал. 18. 9); 7 фрагментаў бронзавага арнаментаванага вырабу,

магчыма так сама ад манжэтападобнага бранзалета (Мал. 18. 10–13); 2 фрагменты бронзавага вырабу з двумя канайкамі (Мал. 18. 17, 19); 4 фрагменты бронзавага серпападобнага скроневага кальца з рабром (Мал. 18. 16); 6 фрагменту таўстага бронзавага крученага дроту ад шыйнай грыўні (Мал. 18. 27. а – е); 14 фрагменту бронзавых спіралек (Мал. 18. 28. а – е); калечка ад падвескі (Мал. 18. 25); 3 фрагменты бронзавага пярсцёнка (Мал. 18. 18, 20, 21); фрагменты ад аздоб (Мал. 18. 24, 26) і так сама 10 фрагменту рэчы цалкам страціўшых сваю форму.

На глыбіні 0,6 м зафіксаваны сляды вогнішча памерам па лініі поўнач–поўдзень 3,8 м, заход–усход 4,7 м, таўшчыня попельнага слоя 0,1–0,18 м. У паўночна–заходнім сектары выяўлены агарэлія бярвення. Тры кароткія якія ляжалі ў адзін рад былі рынгаваны з поўначы на поўдзень, іх даўжыня 0,5–0,55 м. Яшчэ адно даўжыней 0,9 м мела адцінне на заход (350°), і два даўжыней 1 і 0,5 м мелі азімуты 330° і 340° . Таўшчыня бярвення 0,1–0,15 м. У паўднёва–усходнім сектары на краю вогнішча знойдзены 5 валуноў памерамі 0,2–0,4 м складзеных стосам.

У насыпны сустракаліся фрагменты крэмаяні і крэмінёвых вырабаў неалітычнага перыяду, якія трапілі ў курган разам з пяском.

На вызначэнню м.н.с. Інстытута гісторыі НАН Беларусі Разлуцкай А.А. у пахаванні прысутнічаюць косткі 2 чалавек, дарослага і падлітка. Акрамя гэтага выяўлены косткі авечкі і хатній свінні.

Курганны могільнік Бірулі ўзнік у X ст. Прыйчым насельніцтва хаваўша тут сваіх нябожчыкаў будавала як круглыя так і падоўжаныя насыпны. Курганы падоўжанай формы больш уласцівы для могільнікаў ранейшых перыядоў, дзе яны маглі ўтвараць цэляя групы (Дарахі II [18, с.132]). Аднак у падоўжаным кургане 1а (нумерацыя Галубовічаў) памерам 10,3 x 14,3 x 2,5 м паміж касцей знойдзена палова дырхема другой паловы X ст. Крэмаяна ва ўсіх выпадках адбывалася на баку ад месца пахавання, так як відавочных прызнакаў пахавальнага вогнішча не прасочваецца [3, с. 122]. Пры размяшчэнні перапаленых касцей перавага аддавалася верхній частцы насыпна. З 9 даследаваных курганаў з крэмаяй толькі ў 2х парэшткі знойдзены на ўзроўні мацерыка на рытуальным вогнішчы, у астатніх у насыпны. У гэтым кантэксьце вылучаецца курган № 32. Тут пахаванне адбылося ислі яго насыпніні, у насыпны была зроблена ямка куды ссыпалі косці. Верагодна курган спачатку мог выконваць рытуальную–мемарыяльную функцыю, абы чым можа сведчыць драўляная канструкцыя спаленая на ўзроўні мацерыка. Падобнае размяшчэнне парэшткі

ВАЙЦЯХОВІЧ А.В. АСАБЛІВАСІД ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА...

Літаратура.

- Алексеев Л.В. Полоцкая земля (очерки истории северной Белоруссии в IX–XIII). – Москва: Наука. – 295 с.
- Археология Беларуси ў 4 томах / рэдкал.: П.Ф. Лысенка (навуковы рэд.) [i інп.]. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – Т.
- Сярэднявяковы перыяд (IX–XIII стст.). – 554 с.
- Вайцяховіч А.В. Крэмаяна. Пытанні інтэрпрэтацыі / А.В. Вайцяховіч // Гісторыка–археалагічны зборнік. – 2006. – Вып. 22. – С. 121–123.
- Вайцяховіч А.В. Пахавальны абраад курганныя могільнікі канца X–XI стст. каля в. Вітунічы Докшицкага раёна Віцебскай вобласці / А.В. Вайцяховіч // Памятнікі эпохи жалеза и средневековья Беларуси (к 60 летию О.Н.Левко). – Материалы по археологии Беларуси. – Минск: ГНУ «Институт истории НАН Беларусь», 2007. – С. 86–109.
- Дучыц Л.У. Браслаўскае Паазер’е ў IX–XIV стст / Л.У. Дучыц. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 119 с.
- Дучыц. Л. Жывёлы і птушкі ў пахавальным абраадзе курганаў Беларусі / Л. Дучыц // Гістарычна–археалагічны зборнік. – 1997. – № 11. С. 147–150.
- Енуков В.В. Ранние этапы формирования смоленско–полоцких кривичей / В.В. Енуков. – Москва: ААЭТЦ Мосгорисполкома, 1990. – 262 с.
- Заяц Ю.А. Заславль в эпоху феодализма / Ю.А. Заяц. – Минск: Навука і тэхніка, 1995. – 206 с.
- Збор помінкаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. / Рэдкал.: С.В. Марызлеў (гал. Рэд.) [i інп.]. – Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1985. – 496 с.
- Квятковская А.В. Ятвяжские могільнікі Беларусі (конец XI – XVII вв.) / А.В. Квятковская. – Vilnius: Diemcio Leidykla, 1998. 238 с.
- Мальм М.В. Фехнер М.В. Привески – бубенчики. / М.В. Мальм М.В. Фехнер // Очерки по истории русской деревни X–XIII вв. Труды ГИМ. – 1967. – Вып. 43. с. 133–148.
- Покровский Ф.В. Курганы на границе современной Литвы и Белоруссии / Ф.В. Покровский // Труды IX археологического съезда в Вильне 1893. Москва, 1893. – Т.1. – С. 166–220.
- Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода X–XV вв. / М.В. Седова. – Москва: Наука. – 129 с.
- Фехнер М.В. К вопросу об экономических связях Древнерусской деревни / М.В. Фехнер // Труды ГИМ. – 1959. – Вып. 33. с. 149–224.
- Шмидт Е.А. Курганы XI – XIII веков у деревни Харлапова в Смоленском Поднепровье / Е.А. Шмидт // Материалы по изучению смоленской области. / Рэдкал.: К. Вапкова (гл.ред) [и другие]. – Смоленск: Смоленское книжное издательство, 1957. – Вып. 2. – С. 184–280.
- Шмидт Е.А. К вопросу об этнической принадлежности женского инвентаря из смоленских длинных курганов / Е.А. Шмидт // Материалы по изучению Смоленской области. Выпуск VII. – Москва: Московский рабочий. – 1970. – с. 219–235.
- Шмидт Е.А. Погребальный обряд смоленских кривичей VIII–X вв. / Е.А. Шмидт // Древнерусское

государство и славяне. Материалы симпозиума посвящённого 1500-летию Киева. / Институт истории АН БССР. (Редкол.: Л.Д. Поболь и др). Минск: Наука и техника. – 1983. с. 30–32.

18. Штыкаў Г.В. Крыўічы / Г.В. Штыкаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 190 с.

19. Щапова Ю.Л. Стеклянныя бусы дравнега Новгорода / Ю.Л. Щапова // Труды Новгородской археологической

экспедиции. Т.1.—Материалы и исследования по археологии СССР.—1956.—№ 55. С. 164–179.

20. Hołubowiczowa H. Slowiansko—warcie cmentarzysko kurhanowe koło Porzecza w powiecie dziśnieńskim / I. Hołubowiczowa // Przegląd archeologiczny. – 1938/39. – № 6. S. 178–203.

ВАЙЦЯХОВІЧ А.В. (Мінск)
**АСАБЛІВАСІЦ ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА КУРГАННАГА МОГІЛЬНІКА БІРУЛІ
(ПАРЭЧЧА) ДОКШЫЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛ.**

Рэзюме.

Курганны магільнік размешчаны каля в. Бірулі. У ім, на сёньнішні дзень, налічваецца 115 круглых у плане і падоўжаных курганаў. Магільнік даследавалі ў 1938 – 39 гт супрацоўнікі кафедры археалогіі Віленскага ўніверсітета А. Цэгак – Галубович і У Галубович. У 2005 – 2006 гт аўтарам было раскапана 8 курганаў.

У трох насыпах знайдзены пахаванні парэшткаў крамаці праведзенай на баку. Косці размяшчаліся ў насыпі, на пяшчанай падсыпцы, альбо ў ямцы зробленай на вяршыні. Курганы № 101 і 112 маюць багатыя жаночыя пахаванні дзе побач з інвентаром харэктэрным для культуры смаленска – полацкіх доўгіх курганаў (ляпнія гарпічкі, серпападобныя скроневыя кольцы, трапецияпадобныя падвескі сустракаюцца рэчы шырокае прадстаўленыя ў славянскіх курганах з інгумацыяй канца X–XI стст (грушападобныя бразоткі, шклянныя пацеркі, вітая грыўня). Курганы ў Бірулях, мяркуючы па сукупнасці набору рэчаў, былі насыпаны ў канцы X–пачатку XI стст, калі частка

FEATURES OF A FUNERAL CEREMONY OF BARROWS BURIAL GROUND BIRULY (PORECHJE) OF DOKSHITSY DISTR. OF VITEBSK REGION.

Barrows burial ground is located near Biruly village. At the presence, there are 115 rounded and the lengthened barrows are contained there. A cemetery was investigated in 1938–39 by A.Tsegak - Golubovich and V. Golubovich, the employees of archaeological faculty of Vilno University. The author had excavated 8 barrows in 2005–2006.

In three mounds the rests of cremation which was carried out separately on the other place was found. Bones were placed in a mound, on sandy base, or in pit made on top of barrow. Barrows #101 and 112 have rich female burial where, near of inventory, which characterize culture of Smolensk-Polotsk long barrows (hand-made pottery, falcated temporal rings, trapeziform brackets), was meet the things widely given in Slavic barrows with inhumation of end X–XI вв (pear-shaped rattles, glass beads, twisted grivna).

Barrows in Biruly, basing on totality of a set of things, were throwed up at the end of X–beginning of XI century when the part of the population have already practiced inhumation

населеніцтва, ужо практиковала абраад інгумациі. Треба так сама адзначыць наяўнасць парэшткаў спаленай ахвярнай жывёлы.

У чатырох насыпах былі знайдзены пахаванні ў падкурганных ямах. Пахавальны інвентар прадстаўлены толькі некалькімі асобнымі рэчамі. Гэтыя курганы можна датаваць XI–XII стст.

Яшчэ ў адным кургане выяўлены толькі каменныя канструкцыі ў насыпі і на ўзроўні мацерыка. Верагодна ён быў насыпаны ў рэгульных мэтах.

Агульнымі рысамі ў пахавальнем абраадзе магільніка з'яўляецца шырокое выкарыстанне агню (выпальванне пляцоўкі перад насыпненнем кургана), наяўнасць каменных стосаў, і наогул выкарыстанне каменю.

Курганны магільнік каля в. Бірулі быў заснаваны ў X ст насельніцтвам культуры полацка – смаленскіх доўгіх курганаў. У канцы X – пачатку XI стст адбываецца змена ў пахавальнем абраадзе, верагодна звязаная з пранікненнем у рэгіён новай хвалі славянскага расселенія.

A. VAJTSJAKHOVICH

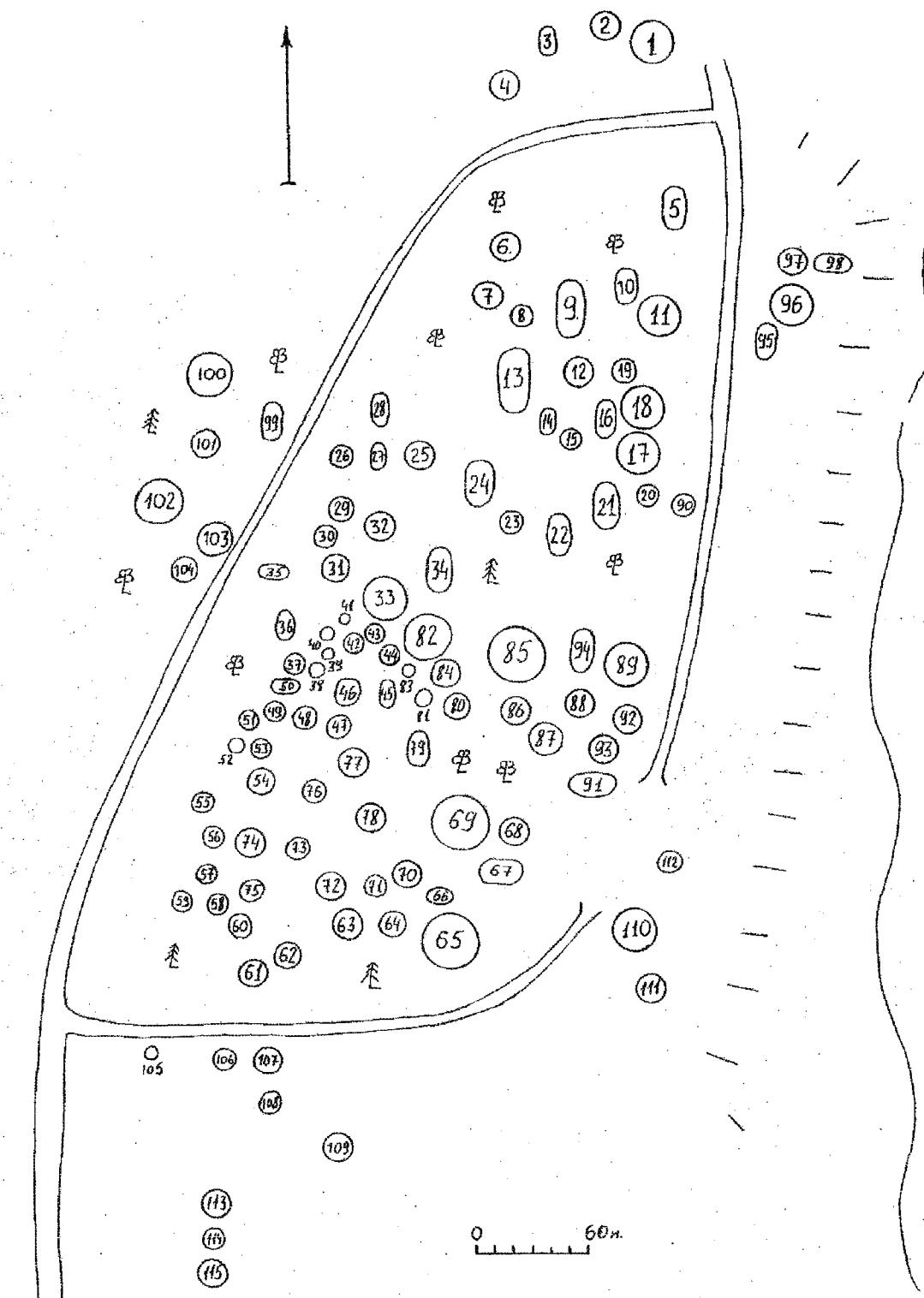
Summary
ceremony. It is necessary to note also presence of the burnt rests of sacrificial animals.

In four mounds burial places in under barrow holes have been found. The funeral inventory is given only by several separate things. These barrows can be dated by XI-XII centuries.

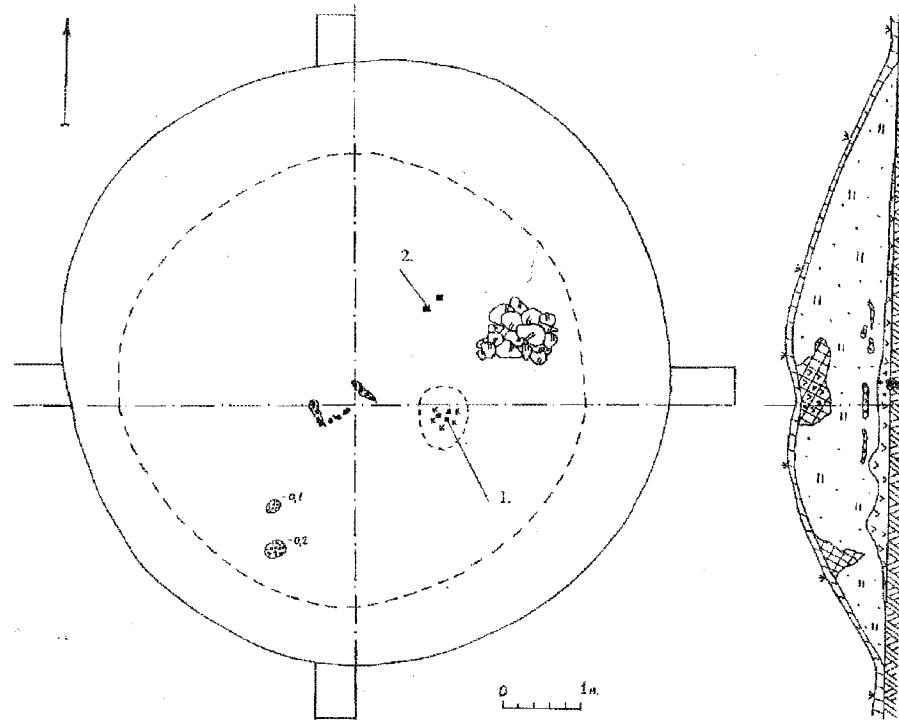
In one barrow stone structures in a mound and at a level of ground are revealed only. Probably, this barrow was throwed up according ritual purposes.

The general features in a funeral ceremony of the Biruly burial ground is wide use of fire (burning out of a platform before throwing up of barrow), presence of stone bales, and using of stones in general.

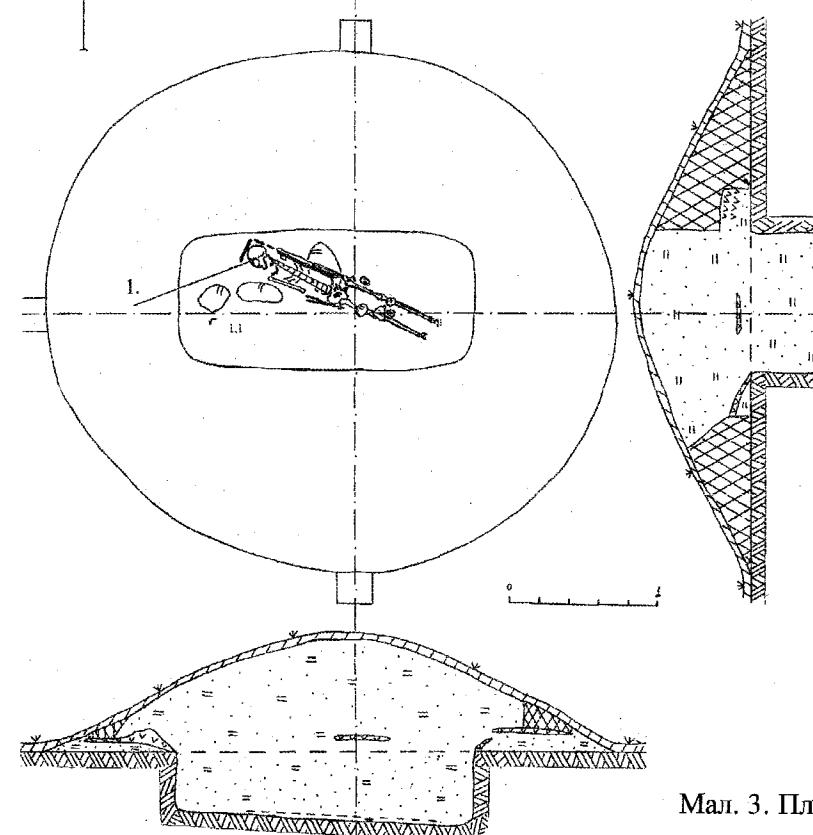
Barrows burial ground near Biruly village has been founded in X century by the population of Smolensk-Polotsk long barrows culture. At the end of X – beginnings of XI centuries there were changes in the funeral ceremony took place, probably they were connected with penetration into region of a new wave of Slavic moving.

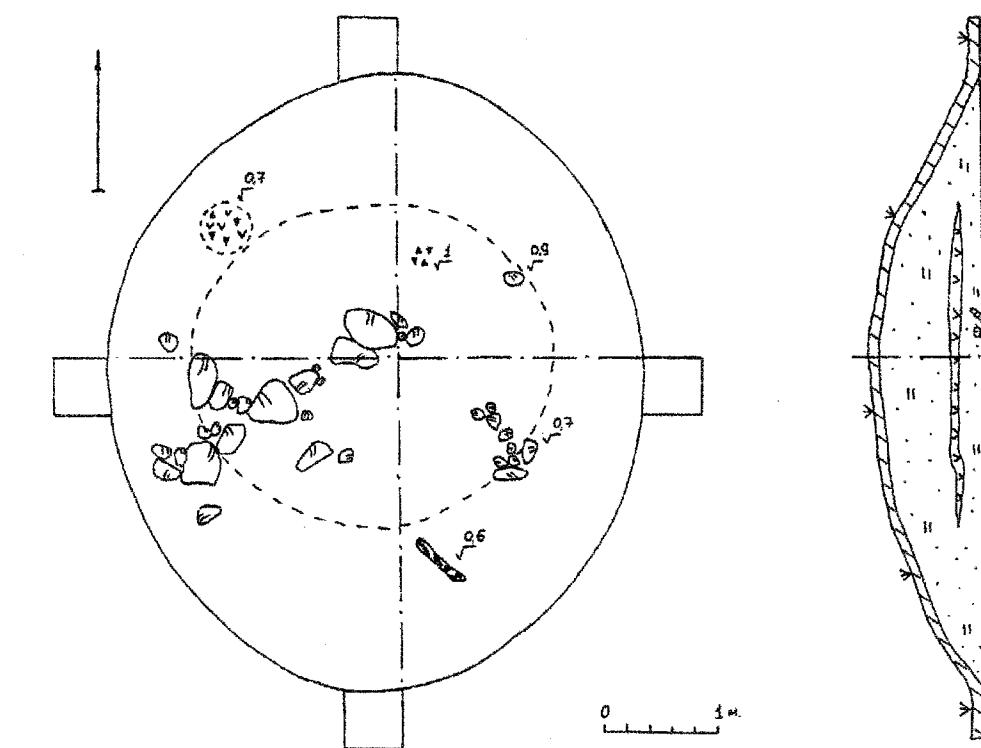
Мал. 1. План курганныага магільніка каля в. Бірулі.

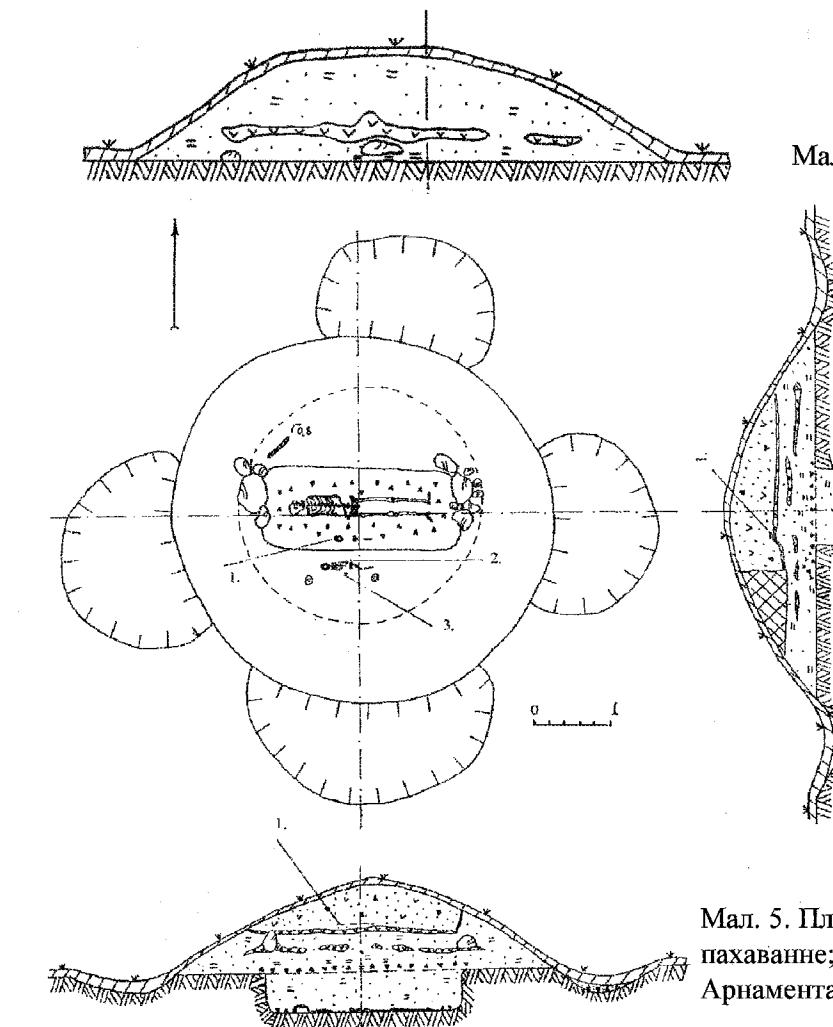
Мал. 2. План кургана № 32. 1.
Фрагменты керамікі ў яме; 2.
Фрагменты керамікі на вогнішчы.

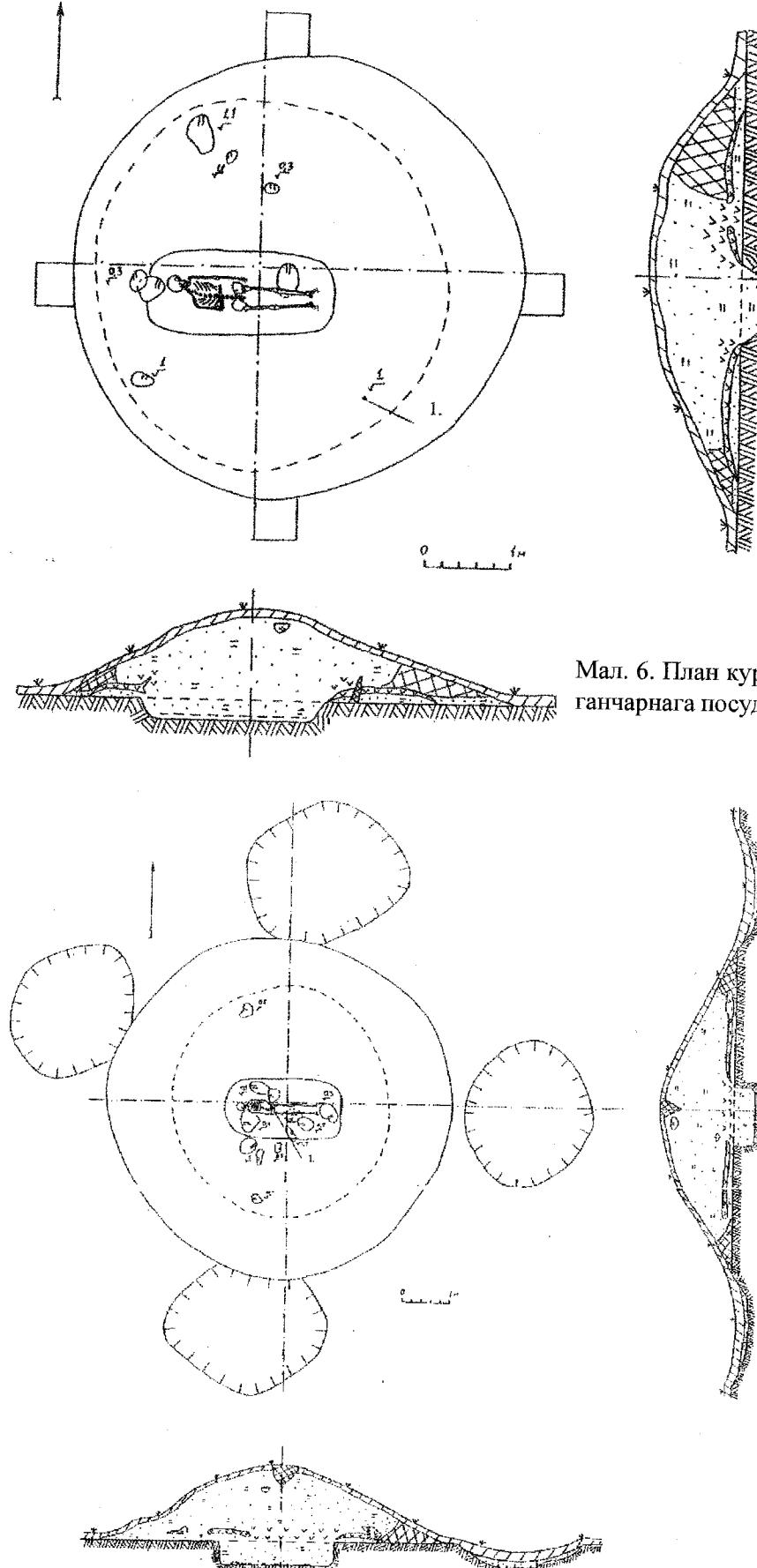
Мал. 3. План кургана № 40. 1. Накладка
ад венчыка.

Мал. 4. План кургана № 42.

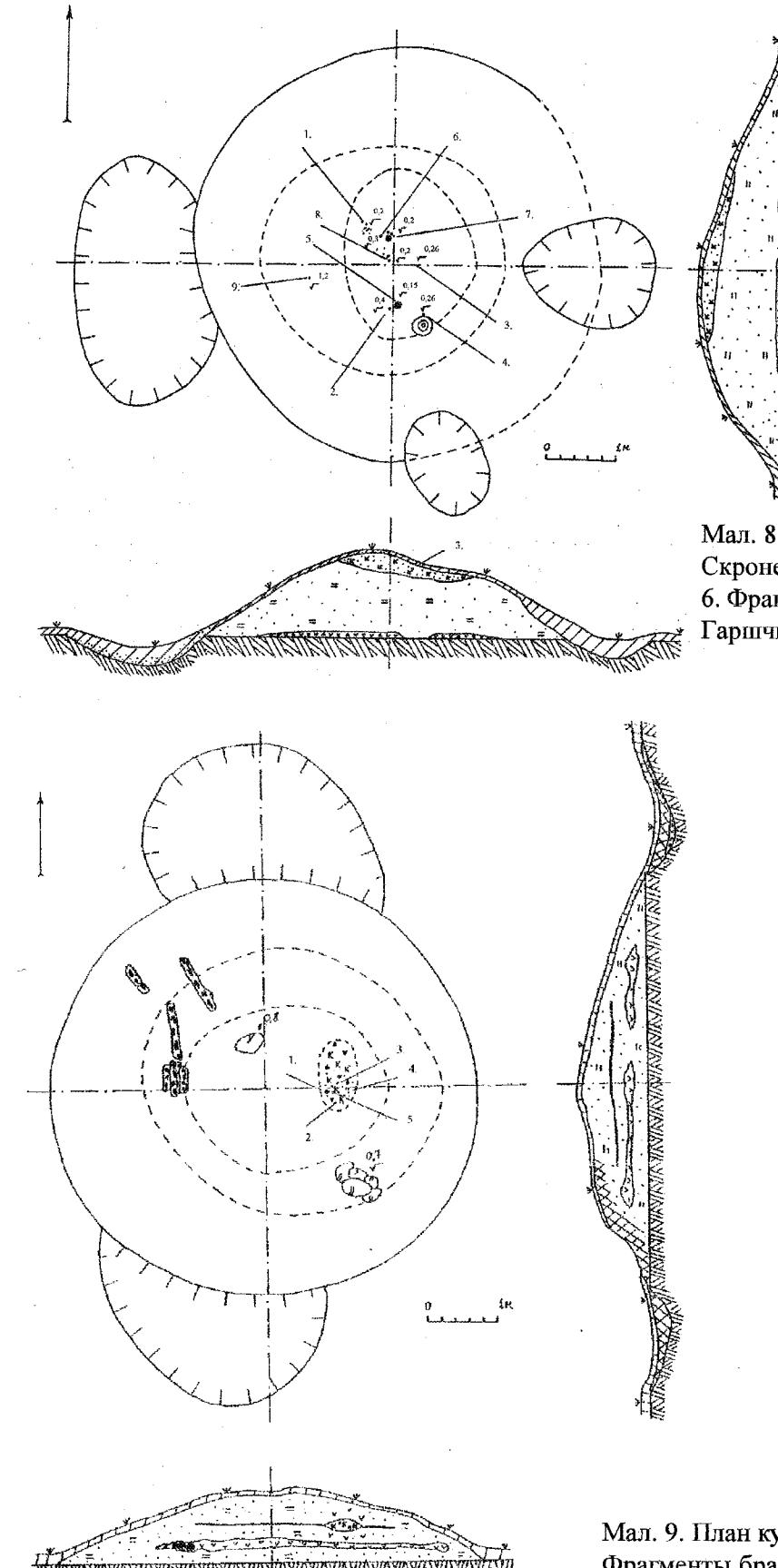

Мал. 5. План кургана № 44. 1. Дзіцячае
пахаванне; 2. Не арнаментаваны бранзалет; 3.
Арнаментаваны бранзалет.

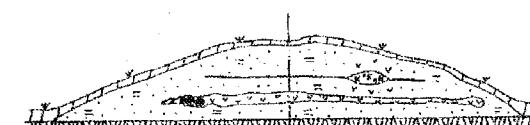
Мал. 6. План кургана № 55. 1. Фрагмент ганчарнага посуду.

228

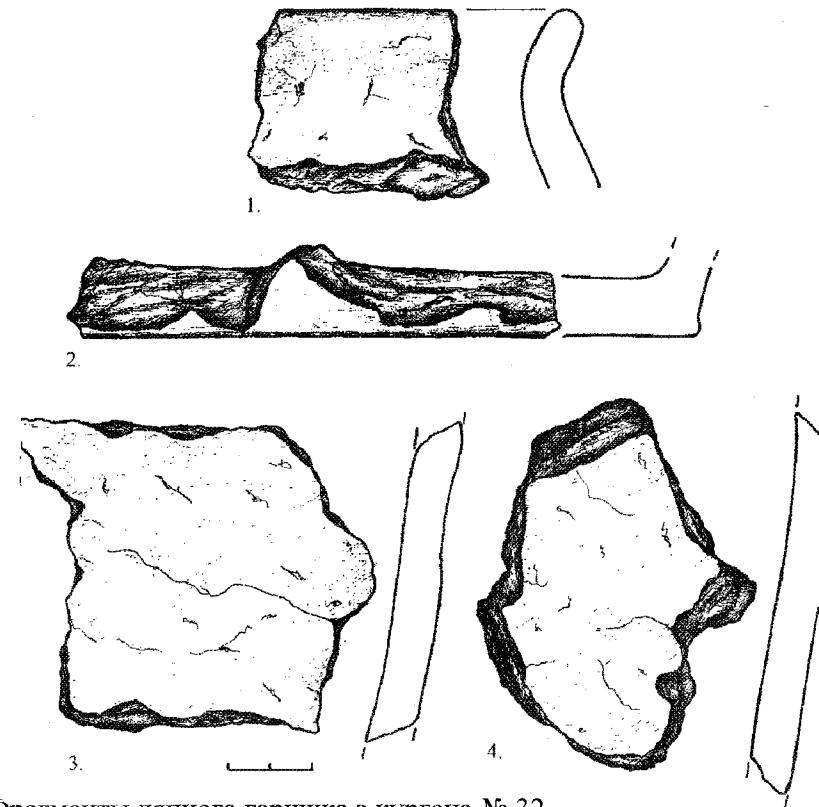

Мал. 8. План кургана № 101. 1. Скроневыя колыцы, нож; 2. Спражка; 3, 6. Фрагменты шыйнай грыўні; 5, 7. Гаршкі; 8. Бразготкі; 9. Жалезная рэч.

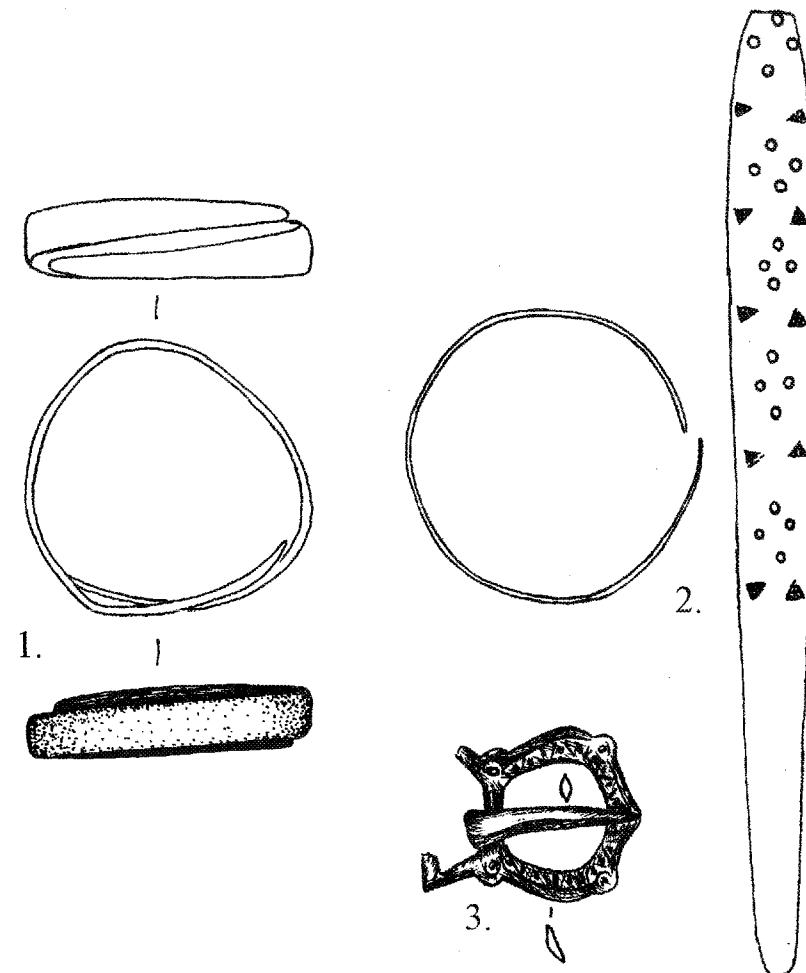
229

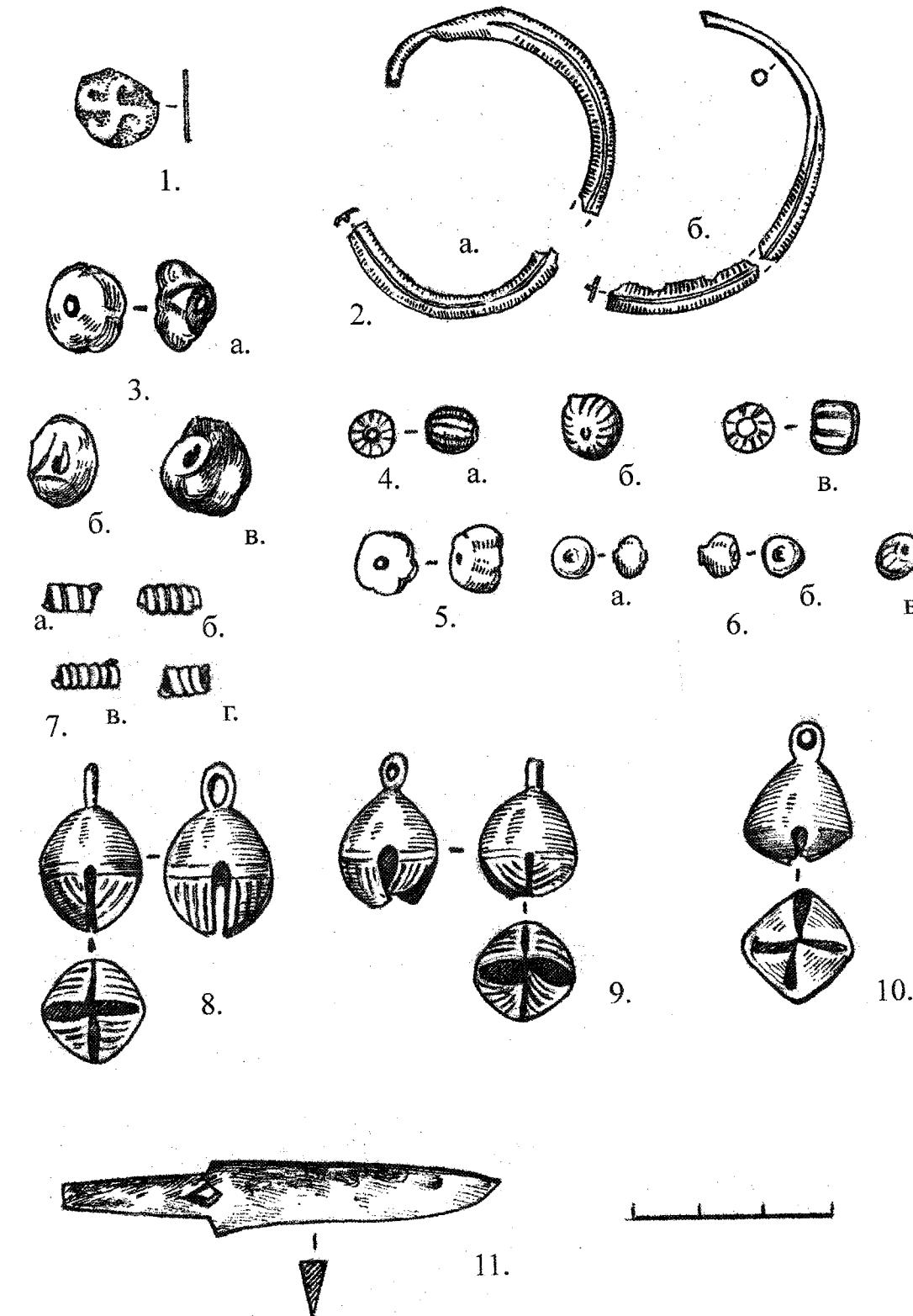
Мал. 9. План кургана № 112. 1. Гаршок; 2. Фрагменты бранзалета; 3. Трапецыяпадобная падвеска; 4. Бразготкі; 5. Пярсцёнкі.

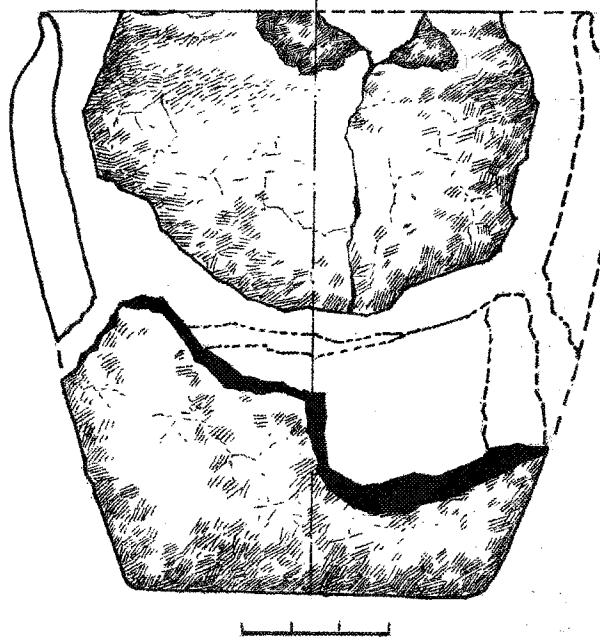
Мал. 10. Фрагменты ляпнога гарышка з кургана № 32.

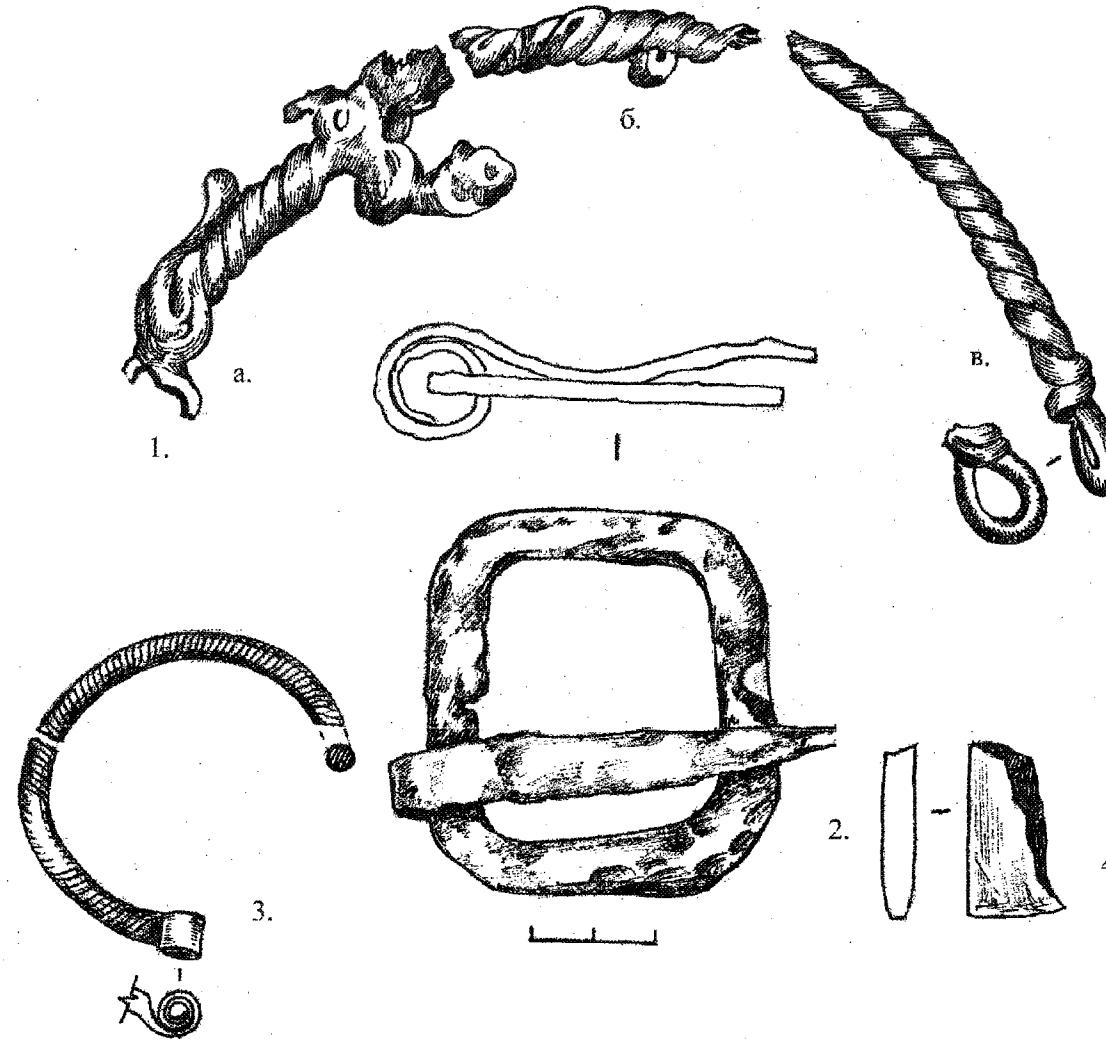
Мал. 11. Паҳавальны інвентар з кургана № 44 (1, 2) і кургана № 78 (3).

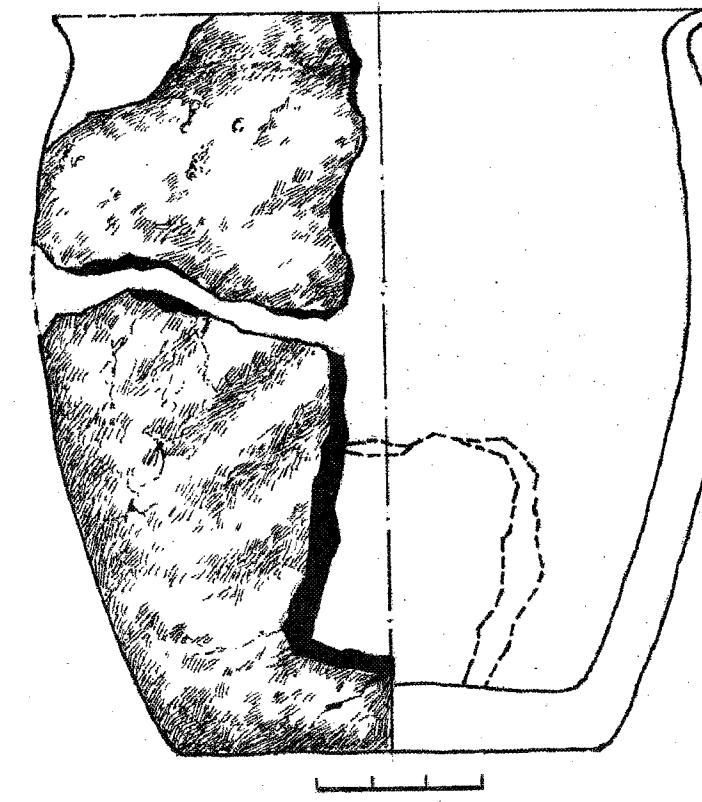
Мал. 12. Паҳавальны інвентар з кургана № 40 (1) і кургана № 101.

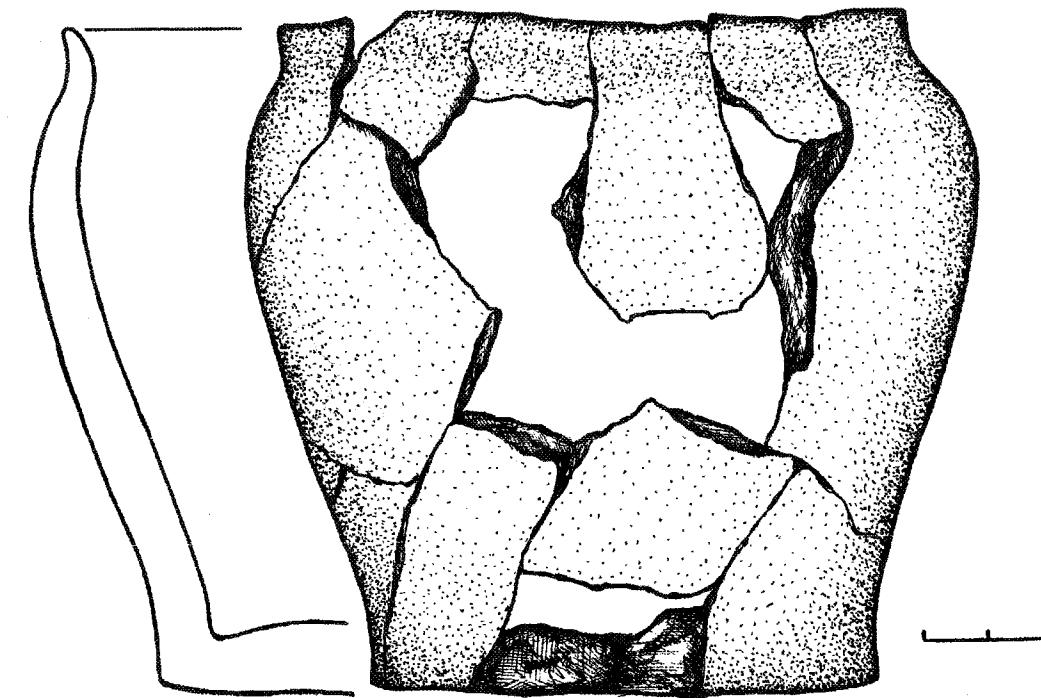
Мал. 13. Гаршчок з пахавання I у кургане № 101.

Мал. 14. Пахавальны інвентар з кургана № 101.

Мал. 15. Гаршчок з пахавання II у кургане № 101.

Мал. 16. Гаршчок з кургана № 112.

